

Шкільна бібліотека

Мандоліна

Збірка поезій та оповідань

Харків
«Фоліо»
2020

«У СПОМИНАХ ЩЕ ОЖИВЕМ НЕ РАЗ...»

Кожен історичний час викликає до життя діячів у різних сферах людського існування — військових, політиків, художників, винахідників, філософів, які створюють відповідне життєве середовище, а отже, й історію держав і народів. Та особливе місце тут належить літературі, зокрема літературі українській, що має стільки імен, стільки жанрів, течій, творів... І недивно, що не всі вони — і класичні, й сучасні — часом не надто відомі широкому загалу. Та ще й у наш швидкоплинний час з його технологіями, коли не те щоб відстежити літературні новинки, а просто немає коли вгору глянути. Однак без минулого немає майбутнього. Людина у всі часи має бути хоча б трохи обізнаною, ерудованою, особливо коли це стосується історії її країни, держави, в якій вона живе й працює. Інакше як виховати, розвинути почуття національної свідомості, самоідентичності, врешті, гордості за те, що створено минулими поколіннями? І найперше слово в цьому — літературі.

Збірка «Мандоліна» познайомить нас із творами письменників кінця XIX — першої половини XX століття: Петра Карманського, Василя Пачовського, Володимира Самійленка, Якова Щоголіва, Осипа Маковея.

Чому відібрано саме ці імена? Певно тому, що всі ці митці й громадські діячі, попри те, що походили з різних регіонів України (Галичина, Полтавщина, Харківщина), були об'єднані часом. Це період інтенсивного розгортання національно-визвольного руху в Україні, а отже, і нових тенденцій у розвитку української літератури. В українській писемності розпочинається новий етап — епоха модернізму, що пов'язана з іменами письменників, яких презентує ця збірка.

Спільним було й походження поетів — усі вони з незаможних родин. Петрові Карманському довелося зазнати справжньої нужди: під час його навчання в перемишлянській гімназії помер його батько — хлібороб і тесля, за ним і мати. Тому, як сам він

пише в «Автобіографії», «...я страшенно бідував, був лишений на власні сили, бувало, перемешкував у клуні, а жив з мізерного заробітку уроками...»

Майже така ж доля спіткала й Василя Пачовського. Батько його, священник, помер, не лишивши родині нічого, бо майно парафії йому не належало. Що вже говорити про Володимира Самійленка — сина поміщика Лисевича й колишньої кріпачки Олександри Самійленко.

Осип Маковей, навчаючись у Львівській гімназії, мав дуже важкі матеріальні умови. «Бували такі місяці, — згадував письменник, — коли я гірко бідував: батько не міг допомогти, а заробити було годі. І жив я по “станціях” невибагливих, не раз у таких нездорових і тісних, що тільки добре здоровля з роду рятувало мене». А родина Якова Щоголіва, хоч і мала 10 десятин землі, та достаток був менш ніж скромний.

Однак, попри всі оці незгоди, митці зуміли здобути освіту й розвинути свій літературний талант. Творчість, власне, її початки, й стала третьою спільною рисою. Хоча й тут не все складалося гладенько. П. Карманський у критиків зажив слави «невиправного песиміста». Та й як могло бути інакше, якщо в його першій збірці «З теки самовбивці» шокроку читаємо про сум, біль, тугу, рани, журбу, тривогу, сльози, безсилля тощо. В. Пачовському впродовж життя доводилося обстоювати право на творчий вибір у тематиці, в жанрах, стилі, мові. Хоча перша його збірка «Розсипані перли» була таким обнадійливим початком. Це відзначав І. Франко: «В Пачовськім нам виявляється неабиякий майстер нашого слова, правдивий, талановитий поет, що надзвичайно глибоко вслухався у мелодію нашої народної пісні і нашої мови...» І хоч надалі його твори не зажили гучної слави, письменник не втратив віри у дві речі: в Україну і у власний талант. Доказом тому слугують його праці «Україна як нація», «Історія Підкарпатської Русі», «Українці як народ», а також поема «Князь Ляборець» з її народними обрядами, віруваннями, духом язичництва. А от перші поезії Якова Щоголіва, які він помістив у харківському альманасі «Молодик» потрапили під нищівний вогонь критики україножера В. Белінського. Отож Я. Щоголів кинув у грубку всі написані твори й замовк на 30 років! Аж 1860 року за сприяння Т. Шевченка нові його поезії «Первоцвіт Щоголіва» було надруковано в альманасі П. Куліша «Хата».

Спробувавши ще за студентських років видати свої поезії окремою книжкою, Самійленко зіткнувся з царською цензурою,

яка з 28-ми віршів заборонила 11. У 1906 р. І. Франко з М. Мочульським самі зібрали друковані й недруковані вірші поета 1884–1906 рр. і видали їх у Львові за його власним прізвищем під заголовком «Україні», з передмовою Франка. Вже сама назва збірки наголошувала на основній творчій темі Самійленка. Все, що він писав, присвячувалося рідній країні, яку поет любив нездоланною любов'ю.

Мати Осипа Маковея була освіченою жінкою, багато читала і вільно розмовляла німецькою. Певно тому, окрім віршування, він мав хист до знання мов і перекладацтва. Окрім поезій, написав автобіографічні твори — «Академічна громада» і «Весняні бурі». Перекладав з польської, французької, англійської, данської, німецької (відповідно, А. Міцкевич, С. Жеромський, Е. Золя, Г. де Мопассан, М. Твен, Д. Джером, Й. Якобсен, Г. Гейне тощо), підписуючись псевдонімами та криптонімами: Євмен, Соколик, Омикрон, Явор, О. М., М-ей та іншими. Хоча на «зіркову хворобу» Маковей не хибував (втім, як і інші): «Я сам не маю такої високої думки про свої твори, от я собі пекар, що не пече великодніх пасок, тільки щоденний хліб та булки (такий пекар також потрібний), але не люблю слухати докорів: чому ж, мовляв, паски не спік? Не спік, бо висше моєї голови не скочу».

Окрім літературної діяльності, цих митців об'єднували ще дві речі. Перша — діяльність громадська. Хоч де б побував П. Карманський (Австрія, Бразилія, Канада...), він скрізь намагався підтримувати культурний розвій діаспори й товариства «Просвіта», відкрив, наприклад, у Вінніпегу читальню, де сам читав лекції з літератури та історії України. Значення його громадської діяльності оцінено у поемі В. Куша «Руський Мойсей», де її ідентифіковано з «голосом України, який оновив приспану громаду». В. Пачовський знаний ще і як історіограф, доктор філософії; поет Я. Щоголів по праву вважається представником течії романтизму, який знайомив читачів з історичним минулим України.

Друга — любов до свого народу та України. Без неї вони не мислили себе, не змогли б прожити й дня. Власною творчістю, всім серцем і думками утверджували сподівання й віру в щасливе майбуття України. І все, чого бажали, — щоб нащадки продовжили їхню справу і пам'ятали про них. Це бажання найкраще висловив О. Маковей у своїй «Елегії»:

*«Коли помрем і заростем квітками,
У споминах ще оживем не раз...».*

Яків Іванович Щоголів

1824 (Охтирка, Харківська губернія) — 1898 (Харків)

БАГАТО МОЧІ І КРАСИ...

Багато мочі і краси
Є в горах сумного Тіроля:
Таємні тропіків ліси
Й пустинь незміряне роздолля.
Величні й моря береги,
Коли їх борви не колишуть,
А гріє сонце й округи
Цитрини пахощами дишуть.
Але нащо далеко йти,
Щоб за кордонами знайти
Краси чужої нам природи,
Високі гори, чисті води,
Пустинь розпалених пісок
Й непевний пальми холодок,
Коли проміж крайниць родини
Свої ми маємо краси
В чарній природі України:
І ті ж тропічні ліси
З багатолістими древами,
І той же вітер над пісками,

І в нетрях вогкість і покій,
І спеку сонця в день палкий
Понад безкраїми степами.
Затим і я відсіль не йду
За грані дальньої чужини,
Що й тут пісні мої знайду
Під небом пишної родини!

БЕЗРІДНІ

Сідлай коня вороного,
Ой брате козаче:
По нас в світі широкому
Ніхто не заплаче.
Хіба воля, стара няня,
Та серце-рушниця, —
Хіба коник, братко милий.
Та шабля-сестриця.
Ой брязнемо кишенею
З грішми золотими, —
Де й візьметься родинонька,
й сестри, й побратими.
Ой ляжемо від турчина
На полі, як треба, —
Одно тільки й побачить нас
Сонечко із неба.
Стане жалібно кувати
Зозуленька вранці;
Стануть вити-голосити
Вовки-сіроманці.
Доле ж моя, доле моя!
Тяжко в світі жити,
А ще таки не хочеться
Рученьки зложити...
Туман з поля підніметься,
Й сонечко прогляне:
І минеться негодонька,
Й доленька настане.

БЕЗТАЛАННИЙ

Іде чумака, іде козак
Дорогою з Дону,
Везе рибку-таловірку
На продаж додому.
Штани в його полатані,
Подрана свитина;
Куди не глянь — кругом бідний,
Кругом сиротина!
Як вдариться чумаченько
Об поли руками:
«Доле моя, щастя моє,
Лихо мені з вами!
Покинула мене мати
Без грошей, без роду;
Дала тільки карі очі,
Хорошую вроду.
Сім год по сіль у Крим ходив,
А сім год до Дону, —
А ні долі, а ні щастя
Ні в людях, ні дома!
Хились, моя головонько,
Як тая билина:
Буде тебе привітати
Лихая година!
Хились, моя головонько,
Ще нижче билини:
Як поляжу, марне моя
Славонька загине!»

БУРЛАКИ

От уже п'ятнадцять літ
Ми все тягнемо в забрід,
І од спеки наше тіло
І змарніло, й почорніло.

Гей, гей, панібрате,
І змарніло, й почорніло!
Пізно спати ми лягли,
Як опівночі прийшли;
А вже сонечко край неба,
За роботу братись треба.
Гей, гей, панібрате,
За роботу братись треба!

Хліба з сіллю поїмо,
А водою зап'ємо;
Вітер з Дону повіває,
З неба сонце припікає.
Гей, гей, панібрате,
З неба сонце припікає!

Наша їжа голодна,
Вода в Дону холодна:
Ми, як звірі, виростили,
До всього попривикали!
Гей, гей, панібрате,
До всього попривикали!

Як до Тройці проробим,
На одержу заробим:
А ще треба нам робити,
Щоб і їсти, щоб і пити.
Гей, гей, панібрате,
Щоб і їсти, щоб і пити!

От уже п'ятнадцять літ
Ми все тягнемо в забрід.
І од спеки наше тіло
І змарніло, й почорніло.
Гей, гей, панібрате,
І змарніло, й почорніло.

ЗМІСТ

«У споминах ще оживем не раз...». *Передмова* 3

ЯКІВ ЩОГОЛІВ

Багато мочі і краси	6
Безрідні	7
Безталанний	8
Бурлаки	8
Вечір	10
Вівчарик	10
В діброві	12
Вінок	13
Вітрові	13
Галя	14
Гречкосій	15
Діброва	16
Дівчина	17
Запорозький марш	18
Запорожець	20
Захистя	21
Зимній ранок	22
Квітка	23
Келих	24
Колодязь	25
Косарі	27
Листопад	28
Літній ранок	28
Лялька	29
Маруся	30
Могила	31
На згадування Климовського	32
Неволя	33
Неня	34
Огир	35
Орел	36
Осінь	37
Плац	38

Покинутий хутір	40
Покірна	41
Поминки	41
Похорони	42
Пряха	43
Рута	44
Степ	45
Струни	46
Суботи Св. Дмитра	48
Тестамент	50
Ткач	51
Травень	52
У полі	53
Хата	54
Чередничка	55

ВОЛОДИМИР САМІЙЛЕНКО

Акростих	57
Божий приклад	57
Веселка	58
Весна	58
Діяч	65
Заспівав би я	65
Зимовий діалог	66
Істинно руські заслуги	68
Весняні пісні	69
Вечірня пісня	71
Вінок Тарасові Шевченку в день 26 лютого	72
Горе поета	75
Дві планети	76
Дума-цяця	78
Думка	79
Зорі	80
Катам	81
Міністерська пісня	82
Мрія бюрократа	83
На печі	84
На смерть Лесі Українки	86
На роковини смерті Шевченка	86
Над руїнами	87
Не вмре поезія	88
Непевність	89
Новий заєць на влогах	89

Патріота Іван	90
Патріоти	92
Поет-віршошкряб	93
Слова і думки	94
Сміливий чоловік	95
Сон	96
Україні	98
Українська мова.	100
Святий вечір	101
Чому люде лихі?	102
Як ми ждали її, віковічні раби	103
Як-то весело жить на Україні!	104

ОСИП МАКОВЕЙ

Казка про невдоволеного русина	107
Як я продавав свої новели	111
Виклад про крамниці	117
Новітній плуг	121
Як Шевченко шукав роботи.	129
Три політики	133
Вдячний виборець	141
Славний чоловік	143
Трудне ім'я	148
На суді.	152
Мандоліна	156
Границя.	160
Гранат	161
КВД.	162
Братання	164
Тиха година	166
Інвалід.	169
На окопах	170
Кроваве поле	172
Мухолап	173
Ми жадаємо!	180

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ

Дрижання душі	183
Буковинські зорі	184
Жайворонок	184
Я плакав у сні.	185
Б'ють літаври гучні	186

Стрілецька пісня	186
По тучі	187
Гімн безсмертної батави. <i>Повстанська пісня</i>	187
Ой щебечуть соловії	188
Ось блиска чар, заклиний в дорогі каміні	189
Соната	189
Забудь мене	190
До схід сонця	191
Над морем світла	193
Ніч на морі	193
Туга	194
Спів відлетних журавлів	195
Дзвонять дзвони	195
Надворі вітер дув холодний	196
Ой житнє колосся на лан	196
Ясна ніч. Перлова мряка	197
Космічний круг. <i>Триптих, присвячений О. Кобилянській</i>	198
Люба, зорі з нас сміються	199
Князь Ляборець (<i>Мім Срібної Землі</i>)	201

ПЕТРО КАРМАНСЬКИЙ

Avanti!	224
Віють вітри	225
Coda	225
Finale	227
Kennst du das land	228
Leitmotiv	229
Агасфер	230
Бурлацька	231
В годину сумерку	232
Вітай мені, тихе	233
В моїй душі страшна порожня	233
В обіймах винограду	234
В тіні пальми	234
Прийде пора	235
Гей, пристроїв я образ твій в гірлянди	235
Двигну тебе на крилах туги	236
Емігранти	240
Епілог	242
Забудь мене	243
Тебе нема, нема спокою	243
Як розгорнеш колись книгу	244
Ми не зійдемося ніколи	245

Заспів	245
За що тебе скатовано	246
Знемігся я життям	246
З тюрми	247
І вже нам, кохана, ніколи не стати	248
Так само хвиля золотиться в морі	249
Осінні вітер б'є в моє вікно листками	249
І знов доводиться ридати	250
Як скорбна вдовиця за мужа труною	251
Коли часом вночі	251
Кривавий плач України несеться	251
Круг сонця спускаєсь	252
Лежать, як велетні	252
Майнула ти	253
Мати	253
Мева	255
Мені не жаль	255
Як побачиш сліпця	256
А все ж таки мені здається	256
Мені не страшно	257
Місячна соната	257
Моїм найближчим	259
Навіщо сі думи?	260
Надгробні стихирі	262
Над колицкою	266
Цвітуть сади, кує зозуля	267
Не раз вечірньою добою	267
Несіть мене, хвилі	269
Ні, ти невинна	270
Ніч на Адрії	270
О люлі, смутку!	271
Острів	271
Палімпсест	272
Пекельний жар, жажда в'ялить	272
Моя цитро, цитро	273
Немов літа, минають дні	274
Підуть літа	275
Пісня заколисна	275
Пішов би я	276
Покинув я пристань	278
Поклін тобі	279
Поринуть дні за днями. <i>(На березі Тірренського моря)</i>	279
Поснули вілли	280
Прийду до тебе після літ розлуки	281
Приходиш до мене, як мрія весняна	281

Просвічення Сідартха	282
Прощай, мій краю!..	286
Прощання	287
Сумно ллються звуки цитри.	288
Коб' ти знала, як страждаю	288
Цвітом ти мене дарила.	289
Роздерлось небо.	289
Снуюся над морем.	290
Танець.	291
Ти тямиш сей вечір?	292
Ткаля.	292
Фінал	293
Ходи, мій псе!..	294
Ходіть до мене.	294
Не хочу, ні, щоб ти мене кохала	295
Чогось так сумно.	295
Якби знати	296
Як неоперену пташину	297
Як по літах життя візьмеш до рук сю книгу	298
Коментарі <i>Н. Ю. Тихоновської</i>	299